

Obdobia dotykov a stretov rozdielnych kultúr sú osobitne prífazlivé miešaním a prekryvaním kultúrnych vplyvov. Vzájomné inšpirácie sú nepopierateľné. V tomto ohľade za pozornosť našej odbornej verejnosti bezpochyby stojí monografia M. C. Putna o významnom ranokresťanskom mysliteľovi Órigenovi z Alexandrie. Tomuto mysliteľovi neskorej antiky poskytlo kresťanstvo na jednej strane novú existenciálnu orientáciu, na druhej strane ho neustále podnecovalo k vyrovnávaniu sa s dobovým myslením – s gréckou filozofiou. Putnov eminentný záujem o túto problematiku je zrejmý už z podtitulu publikácie Kapitola z dejín vzťahů mezi antikou a křesťanstvím nebo též pokus o pohled.

Monografia je prvou rozsiahlejšou štúdiou z pera českého „órigénológa“. Jej vydaniu predchádzala veľmi seriózná príprava. Dôkazom je aj komentovaný preklad Órigenových výkladov k Piesni piesní (Praha 2000), na ktorý publikácia voľne nadväzuje. V našom prostredí na Órigena naposledy upozornil J. Michalov v širšie koncipovanom projekte Ranokresťanská filozofia (Nitra 2000).

Základnou interpretačnou rovinou M. C. Putna je „rovina literárni a kulturní historie“ (s. 15). Súčasťou interpretácie sú však tiež náboženské a filozofické témy. Pre Órigenovo dielo boli totiž príznačné tri základné diskurzzy: teologický, literárny a filozofický. Svoju štúdiu Putna rozčlenil – celkom prirodzene – na dve časti.

Prvá časť (Pars descriptiva) prináša základný faktografický prehľad, sústredený na okruhy: doba – miesto – predchodcovia – život – druhý život. Órigenove životné peripeťie sa odohrávali v „období úzkosti“. Toto označenie neskorej antiky, ktoré Putna preberá od anglického filológa E. R. Doddsa, vystihuje veľmi dobre atmosféru doby hľadania nových životných istôt. Miestami Órigenovho účinko-

vania boli dve centrá stredomorskej oikumeny – Alexandria a Kaisarea. V Alexandrii získal kvalitné „literárnointerpretačné“ školenie, stal sa z neho (predovšetkým vďaka Klementovi Alexandrijskému) – ako uvádza Putna – „literárni interpret“, resp. „teoretik literárni interpretace“. Vyústením textologických štúdií vzdelanca s perfektnou filologickou akribiou bol preklad Hexaply („šesťšlpcovej“ Biblie). V Kaisareji, kde prežil posledné dve desaťročia života, sa Órigenés neprestal zaoberať naďalej biblickou exegézou a bol tiež pedagogicky činný. Cirkevná história si ho uchovala v pamäti ako cirkevného spisovateľa. Spor o pravovernosť jeho učenia, ktorý sa začal už za jeho života, pretrváva dodnes, najmä kvôli jeho heterodoxiám (náuke o preexistencii duše, o večnosti sveta a o návrate všetkých vecí).

Druhá časť monografie (Pars interpretativa) je pokusom o interpretáciu Órigenovej „slávy“ či „sily“ (doxa). Putna postupuje – ako sám poznamenáva – v intenciách interpretačných postupov F. X. Šaldy a V. Černého. Prostriedkom k porozumeniu je pojem „vášeň“. Tu sa Putna inšpiroval cirkevným historikom Eusebiom, prvým Órigenovým biografom, podľa ktorého má vášeň v prípade Órigena dva aspekty: „zaujetí pro božský logos a touha po mučednictví“. Sústreďuje sa na tri dominantné vášne, resp. tri črty Órigenovej osobnosti: na vášeň logickú, pedagogickú a cirkevnú.

Vášeň logická mala rôzne podoby: veda, exegéza, gnóza a mystika. Órigenés sa podieľal na formovaní systematickej kresťanskej teológie. Vášeň logizovať a systematizovať odhaľuje jeho prvá summa Peri archón (De principiis), ktorá je súvislým výkladom kresťanskej náuky. V tomto diele vyslovuje Órigenés presvedčenie, že Písmo obsahuje všetku múdrosť, teda i filozofickú kozmológiu a antropológiu. Novú etapu v Órigenovom uvažovaní predstavujú exegetické práce – scholia, komentáre a homílie, v ktorých aplikuje ním „inovovanú“ alegorickú metódu (trojaký zmy-

sel Písma). Alegorický výklad mu umožňoval vykladať biblický text v súlade s gréckym myslením. Na vyjadrenie kresťanského posolstva si Órigenés ako gnostik vyberá platónske predstavy. Napriek racionalite svojho uvažovania je aj mystikom. Jeho mystika má však intelektuálny charakter.

Druhou Órigenovou vášňou bola výchova. Prišiel totiž s konceptom sveta ako veľkej Božej školy. Pedagogické pôsobenie preňho predstavovalo osobný, existenciálny záujem. Mnoho inšpirácií poskytol antickým kresťanom napríklad zdôrazňovaním hodnoty priateľstva.

V súvislosti s vášňou cirkevnou Putna konštatuje, že Órigenove texty oplývajú chválami cirkvi. V podstate ide o obhajobu jeho vlastnej jednoty s cirkvou. Órigenov vzťah k cirkvi mal teda výrazné osobné a individuálne črty. Putna v Órigenovi zhliada „prvého disidenta, prvého reformátora, prvého navozovateľa mezináboženského a mezikultúrneho dialogu a posléze i prvého mnicha“ (s. 215). V pozícii disidenta sa Órigenés ocitol po svojej exkomunikácii alexandrijským biskupom Demetriom kvôli laickému kázaniu. Tento spor považuje Putna za prvý prípad, keď vyvstáva pro-

titklad medzi cirkevnou autoritou, ktorá nemá dostatočné porozumenie pre kresťanského intelektuála, a autoritou cirkevného učenca, ktorý nemá úrad (keďže jeho kňazské svätenie nebolo uznané). Órigenés ako cirkevný disident trvá na svojich názoroch, aj na svojej príslušnosti k cirkvi. Tak sa stáva aj prvým reformátorom, svojím nekompromisným postojom totiž poukazuje na potrebu nápravy. Pokladajúc pluralitu názorov za legitímnu i vnútri kresťanstva, je navyše otvorený medzikultúrnemu dialógu. Jeho životný model, spočívajúci na prísnej askéze a na zdôrazňovaní úlohy pneumatikov (nezávislých kresťanských učencov) v cirkvi, si našiel nasledovníkov v mníšskom prostredí.

Vo svojej monografii Putna zhodnocuje dôsledne nielen stav „órigenologického“ bádania, ale predkladá aj vlastný intelektuálny profil Órigena, motivovaný úsilím preniknúť k hĺbkam tejto osobnosti a založený na výraznej empatii. Monografie tohto typu sú cenným príspevkom nielen k poznaniu minulých kultúr, ale vytvárajú tiež lepšie porozumenie niektorým kauzám súčasnosti.

Erika Brtáňová

ERRÁTA

Mojou vinou vypadlo v recenznej rubrike SL č. 1/2002 slovo Jánošík z názvu knihy Joanny Goszczyńskiej. Úplný názov recenzovanej knihy mal znieť: Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku. Čitateľom, autorke i redakcii sa ospravedlňujem.

Valér Mikula